

A 80 éves Kiss Jenő köszöntése

Kiss Jenő akadémikus, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöke 2023. február elsején ünnepelte 80. születésnapját. A Társaság és folyóirata, a Magyar Nyelv azzal kíván megemlékezni a jeles évfordulóról, hogy felkérte a három al-elnököt egy-egy rövid, személyes hangvételű üdvözlés megírására, továbbá két tanítványt (egykori doktoranduszt), hogy készítsen riportot az ünnepelttel. Ezek közreadása után egy könyvismertetés következik, amelyben a recenzens Kiss Jenő legújabb könyvét elemzi.

A Magyar Nyelv szerkesztősége – Társaságunk nevében is – ez úton kíván további töretlen munkakedvet és jó egészséget Kiss Jenő professzor úrnak, szerkesztőbizottságunk elismert tagjának és hűséges szerzőjének.

A SZERKESZTŐSÉG

I.

Tíz évvel ezelőtt szívesen vállalt feladatom volt az akkor „hetvenkedésbe” kezdett barátom és kollégám, Kiss Jenő köszöntése a Magyar Nyelv hasábjain (MNy. 2013: 2–4). Elővéve folyóiratunk ama füzetét, újólág belém hasított a felismerés, hogy az idő bizony vágat, és szükségszerűen módosítja szűkebb és tágabb környezetünket, életterünket: ennek tanúságtevője, hogy két egykori köszöntőtársam időközben elhagyta a földi pályát...

Akkor föllelevenítettem, hogy kettőnk pályakezdése és szakmai pályafutása elég sok hasonlóságot mutatott, ezek közt a legfontosabb talán (dunántúli háttérünkön kívül) az volt, hogy szakmai tarisznyánkba bekerültek a magyar nyelv-történész számára nélkülözhetetlen finnugrisztikai alapismeretek is Lakó György professzor oktatói tevékenységének köszönhetően. Ezzel az „elemózsiával” föltankolva vágunk neki a kutatói és oktatói pályának.

Kiss Jenő számára főleg édes anyanyelvünk kínálta a művelendő témaköröket. Természetesen mindig igyekeztem nyomon követni tevékenységét, és nagy örömmel tapasztaltam, hogy mélyen beleásta magát nyelvünk számos kisebb és nagyobb kérdéskörébe, egyebek közt az addig alig-alig művelt nyelvészociológiába is.

Az ELTE-re kerülén a magyar nyelvtörténet és nyelvjáráskutatás oktatójává lett, a neki otthont adott tanszéknek, illetve tanszékcsoportnak később a vezetőjévé is vált. Ismereteit továbbadta külföldön a nyelvünk és kultúránk iránt érdeklődő nem magyarajkú diákoknak is. Mindeközben az egyetemen szokásos nem feltétlenül tudományos feladatok is a nyakába szakadtak, melyeket ugyancsak nagy odaadással és türelemmel végzett egyebek közt munkahelyi egységének javára, amit az is igazol, hogy a bölcsészkar Pro Facultate Philosophiae-díjjal ismerte el ebbéli tevékenységét. Szinte csak mellesleg jegyzem meg, hogy összesen tíz alkalommal juttatták az illetékesek kifejezésre díjak, kitüntetések odaítélésével annak jeleként, hogy nagyra becsülik egyéni teljesítményét és a köz javára végzett munkáját.

Széles spektrumú, színvonalas oktatói munkája mellett igen szorgos kutatást is végzett, amit egyebek közt az mtmt nyilvántartása szerinti majdnem nyolcadfélszáz publikációja igazol. Több olyan munkája is van, amelyet kollégákkal közösen jegyzett, ezek közt például egyetemi jegyzetek, tankönyvek, oktatási segédanyagok is találhatók.

Nagyon fontosnak vélem, hogy a Magyar Nyelvtudományi Társaság titkárává lett 1974-ben, majd 1990-től magyar nyelvészeti mesterének, Benkő Loránd professzornak az utódjaként Társaságunk elnöki posztja szállott rá, amely funkciót nagy odaadással viselt mindannyiunk legnagyobb meglepetésére.

Azt hiszem, nem tévedek, ha azt vetem papírra, hogy Kiss Jenő kollégánk ahhoz az egyre inkább gyérülő tudósnemzedékhez tartozik, amely a tudományos munkát komolyan veszi, etikusan műveli. Azt kívánom neki és a szakmának, tehát önmagunknak is, hogy még sokáig legyen aktív tagja a nyelvünkkel tudományosan foglalkozó közösségnek!

HONTI LÁSZLÓ

Károli Gáspár Református Egyetem

II.

Kiss Jenő professzor úr 80. születésnapjára személyes hangú köszöntőt írni – noha nem könnyű, de – kellemes feladat. Több okból is az. Egyrészt azért, mert hozzá közel álló, számára kedves kollégát szívesen, örömmel köszönt az ember. Másrészt pedig azért is, mert a köszöntés a közös múlt, a régebbi idők felidézésével is együtt jár, és ki ne emlékezne szívesen vissza fiatal(abb) korának történéseire?

Az emlékeket felidézve tűnik fel számomra, hogy az események, a találkozások pusztá száma, gyakorisága alapján kapcsolatunk nem látszik túl szorosnak, legalábbis azokéhoz képest, akik – többnyire azonos munkahelyen, azonos közösségben dolgozván – nap mint nap találkoznak, szót váltanak egymással. Konferenciák, a Nyelvtudományi Társaság ülései, akadémiai ülések: nem túl sűrű alkalmak ezek a találkozásokhoz.

Mindezek ellenére Kiss Jenőt, a tudóst, a tanárt, a tudományos közélet szereplőjét mindig is nagyon közel állónak éreztem magamhoz, olyan közelinek, amilyen közelséget a szakmai kapcsolatok fent említett intenzitása, sűrűsége aligha magyarázhat meg. Megmagyarázza viszont az azonos értékekhez való igazodás

igénye, az értékválasztás hasonlósága, a közös szakmához, a szakmai közösséghez való viszonyulás jellege. Ezek olyan érintkezési pontok, amelyek a napi kapcsolatok rutinjánál is jóval nagyobb erővel képesek egymáshoz kapcsolni az embereket. Ezekről beszélve akár úgy is tűnhet, hogy főképpen magamról beszélek. Pedig valójában arról szólok, hogy számomra mit jelent Kiss Jenő személye és ami ettől elválaszthatatlan: munkássága.

A Kiss Jenővel való kapcsolatom kezdetei arra az időre, az 1970-es évekre nyúlnak vissza, amikor ténylegesen még nem is volt kapcsolatunk egymással. (Olyan ez, mint a zéró morféma: a rendszerből következik.) Az idő tájt az ELTE és a KLTE diákköri hallgatói és fiatal oktatói között – Hajdú Mihály és Nyirkos István tanár urak vezérletével – igen élénk volt a kapcsolat, sűrű kölcsönös látogatásokkal fűszerezve. (Máig tartó szakmai barátságokat alapoztak meg ezek a találkozások, amelyek – nagy örömmre – vagy két évtizede megújult formában folytatódnak.) Kiss Jenő tanár úrnak azonban csak a híre juthatott el hozzánk, hozzám ezeken a találkozásokon, mivel ő akkortájt Göttingenben működött a magyar nyelv lektoraként.

Így az ő esetében nem eshetett meg az a csoda sem – ami az egyetemi hallgatókkal gyakran megtörténik (legalábbis az én időmben még így volt) –, hogy szembe jön velem a folyosón, bejön előadást tartani az, akinek a nevét addig csak valamelyik általam ismert szakkönyv címlapjáról ismertem. Be kellett érnem azaz, hogy Kiss Jenővel csak a könyvespolcomról ismerkedhettem meg. Onnan azonban elég behatóan, mivel a 70-es–80-as években sorra jelentek meg a könyvei. És ezek engem igen elgondolkoztattak, megfogtak. Először is azért, mert szerzőjük ugyanúgy dunántúli, mint én (s erre az ember a távoli Debrecenben pláne érzékenyen figyel). Másodszor pedig azért, mert ezek a könyvek egyetlen egy kis falunak, a rábaközi Mihályinak a nyelvéről szóltak. Azért is imponált nekem ez a munkásság, mert hasonló volt ahhoz, amit fél évszázaddal korábban Csűry Bálint (akit debreceni diákként, majd tanárként nagyon sokra tartottam és tartok ma is) Egriben végzett el. Kiss Jenő egy olyan időszakban kapcsolódott ehhez a nagy múltú tudományterülethez, amikor a modern nyelvelméletek szinte elöntötték a magyar nyelvtudományt. Egy fiatal, de már érett nyelv tudósnak – gondoltam akkor, és még inkább tudom ma – nagy bátorsága kellett, hogy legyen egy ilyen témaválasztáshoz, mivel könnyen ráragaszthatták a korszerűtlenség, a földhözragadság nehezen levakarható bélyegét. De ez a választás és a mellette való kitartás – jöttek a könyvek sorban – bátorítást adhatott másoknak is.

Számomra ez egyfelől azt mutatta meg, hogy a gyermekkortól fogva használt anyanyelvjárásban való létezés minden másnál, minden más nyelvészeti viszonyuláshoz, attitűdnél erősebb háttérét, bázisát jelentheti a sikeres nyelvtudományi munkálatoknak. Mihályi nyelvének vizsgálatával Kiss Jenő cseppben a tenger módjára tudta hitelesen felmutatni a magyar nyelvhasználat fontos jellegzetességeit, problémáit. De másfelől igazolta ez a hagyományosnak nevezett kutatási módszer azt is, hogy a tudományos vizsgálatok sikerét nem a felhasznált nyelvészeti módszerek újszerűsége, divatossága biztosítja és hitelesíti, hanem az, hogy tud-e általuk a kutató olyan eredményeket felmutatni, amelyek gazdagítják a nyelvről való addigi ismereteinket. Ma is azt gondolom, hogy a tudományban éppen ez a legfontosabb mérce. A nyelvtudomány későbbi útja, fejlődése aztán igazolta is előttem azt,

hogy az adatokra támaszkodó vizsgálati módszereknél aligha van hatékonyabb eljárás a nyelv megismerésében.

Azt, hogy Kiss Jenő számára ez a nyelvi ismeretanyag milyen fontos vonatkozási pont, támasz volt egész pályáján, mutatja az is, hogy a régi munkáitól majd fél évszázadnyi távolságra megjelentette Mihályi tájszó- és névtárát, szülőfaluja szó- és névhasználatának enciklopédikus foglalatát. A kötetben – ahogyan a mű alcíme is jelzi – múlt és jelen ölelkezik egymással, benne azzal a nyolc évtizeddel, amit Kiss Jenő ebből személyesen is megélt. Ez a könyv Csúry Bálint Szamosháti szótárának méltó párjaként majd egy évszázad múltán mutatja a szociolingvisztikai, nyelvtörténeti szemlélettel átitatott dialektológia töretlenül fontos szerepét a nyelv tanulmányozásában.

Ez a szótár – mint minden más munkája – hangsúlyosan kifejezi azt is, hogy Kiss Jenő számára a nyelv nem pusztán formák bonyolult logikai szövevénye, hanem egy közösség saját, csak rá jellemző kultúrájának a hordozója is egyúttal, és így e kettőt – nyelvet és kultúrát – csakis együtt, egymásra vonatkoztatva lehet értelmezni. A kultúrát, a nyelvet a használójuk, alakítójuk: az ember nélkül pedig nem lehet megérteni, ahogyan ezt Kiss Jenőnek az elmúlt évtizedekben megjelentetett munkái is nagy hangsúllyal képviselik. Ez a szinte minden írásán átütő szemlélet hitelesíti a szó- és névtár bevezetőjének azt a gondolatát, miszerint „Könyvem tisztelgő főhajtás is kíván lenni mihályi eleink emléke előtt” (15).

Ez a tisztelet az, ami Kiss Jenő munkáiból ugyancsak nagy hatást gyakorolt rám. Tisztelet a múlt tudósai, a nagy elődök iránt: e szemlélet nemcsak műveiből olvasható ki, hanem beszélgetések során odavetett megjegyzéseiből (*Ez az asztal még Gomboczé volt!*), tudós elődökről társalogni is folyton megjelenő gondolat ez nála (*Hol vagyunk mi hozzájuk képest!*). Ez a tisztelet kijár tőle minden kortárs kollégának is, aki csak kicsivel is hozzájárult a közös tudáshoz. Irigylésre méltó dolog mindenkinben, mindig az értéket keresni és megtalálni! Ez az értékteremtő munka és a kollégákhoz való baráti viszonyulás tette alkalmassá őt arra is, hogy olyan kutató közösségeket hozzon létre, amelyek fontos összegzéseket alkottak meg a magyar nyelvjárásokról, a magyar nyelv történetéről.

A tudományos közélet fórumain szereplő Kiss Jenőről is immár több évtizedes tapasztalataim vannak. Jórészt neki köszönhetem, hogy ezekre a fórumokra én is bekerültem: kezdődött ez azzal, hogy a 90-es években ő kért fel elsőnek a Magyar Nyelvtudományi Társaságban előadás megtartására, majd bő két évtized múltán ő javasolt akadémiai tagságra is. A tudományos közélet nemritkán vitáktól, sőt indulatoktól hangos közterein Kiss Jenő irigylésre méltó módon mindig meg tudta őrizni a maga csendességében, visszafogottságában is határozott, a dolgokat szélesebb összefüggéseikben láttató, érvelő előadásmódját, stílusát. Érdemes megtanulni tőle azt, hogyan lehet álláspontunkat úgy kifejtetni, hogy eközben tiszteletben tartjuk mások – akár számunkra teljesen elfogadhatatlan – véleményét is. Az a vitakultúra, amelyet ő képvisel, és az a folyton érezhető jó szándék, segítőkészség, ami Kiss Jenő minden megnyilvánulásában jelen van, az egész tudományos közösségnek nagy hasznára lehet.

Kedves Jenő, azzal kívánok neked jó egészségben, erőben és munkakedvben gazdag további sikeres, boldog éveket, évtizedeket, hogy a fenti értékek

képviseletével tovább gazdagíthatd a magyar nyelvtudományt és annak egész tudományos közösségét.

HOFFMANN ISTVÁN
Debreceni Egyetem

III.

Kiss Jenő, Széchenyi-díjas magyar nyelvész, egyetemi tanár, professor emeritus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, a dialektológia és a szociolingvisztika nemzetközileg ismert és elismert kutatója, aki jelentős szerepet játszott a magyar nyelvjáráskutatás módszertanának megújítása, valamint a szociolingvisztikai (társadalomnyelvészeti) és a strukturális szempontok nyelvjárástani alkalmazása terén. Hallgatók nemzedékeit oktatta biztos tudáson alapuló kiegyensúlyozottsággal, halk, nyugodt, pontos és választékos szavakkal emberségre és a tudomány szeretetére. Ünnepeztünk nagyívú, terjedelmében és témái sokszínűségében is páratlan pályája saját szavai szerint a rábaközi Mihályi község „ingergazdag környezetéből” indult, ahol példaképe, a Kossuth-díjas, akadémikus nyelvész Zsirai Miklós is született. Szeretett szülőföldjéhez mindig hű maradt. Erről tanúskodik faluja nyelvjárásáról írt számos elemző tanulmánya, de legfőképpen a Mihályi tájszótár (1979), amelynek jelentősen bővített kiadása 2022-ben jelent meg a Tinta Könyvkiadó gondozásában Mihályi tájszó- és névtár. Tájszavak, földrajzi, személy- és állatnevek. Múlt és jelen címen. E hűséges kötődést a község 2006-ban díszpolgári cím adományozásával ismerte el. Jenő tanár úr – ahogy diákjai és munkatársai szokták emlegetni – Sopronban járt gimnáziumba, s az ottani tanulmányai ugyanolyan meghatározók voltak számára, mint egyetemi éveit az Eötvös Collegiumban és az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, amely első és egyetlen munkahelye lett.

Számosan méltatták már előttem részletesen szóban vagy írásban Kiss Jenő kiemelkedő szakmai pályafutását. Ezért jómagam köszöntőmben e gazdag, finnugor nyelvészettel, szótörténettel, leíró és történeti alaktannal, tudománytörténettel, névtannal, a nyelvtanítás és az egyetemi tanárképzés módszertanával egyaránt foglalkozó pályának csak három olyan területét emelem ki néhány cím idézésével, amelyek megítélésem szerint Kiss Jenő professzor úr érdeklődésének az előterében állnak.¹ 1. A dialektológiai és a szociolingvisztikai írásait legjobban talán a Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak (1995), a Szociolingvisztika: gondolatok egy térhódító nyelvtudományi diszciplínáról (1997) és a Magyar dialektológia (2001) című művei fémjelzik. – 2. A köznyelv és a regionális nyelvváltozatok viszonyainak témakörében, többek között olyan elemző munkái születtek, mint A nyelvjárások élete, szerepük a köznyelv formálásában (1990), a Köznyelv és regionális nyelvváltozatok (1993), A regionális köznyelvviség mint kutatási probléma (1995), Dialektológia és nyelvtudomány: hagyomány és korszerűség (akadémiai székfoglaló, 2001). – 3. A magyar nyelv

¹ KISS JENŐ műveinek bibliográfiáját (2012-ig) lásd itt: SZABÓ PANNA, Kiss Jenő tudományos műveinek bibliográfiája. 1964–2012. In: JUHÁSZ DEZSŐ szerk., Kérdések és válaszok a nyelvtudományban. Jelen, múlt, jövő. Válogatás Kiss Jenő tanulmányaiból. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 2: 494–524.

helyzete a mai világban. Ezzel a roppant aktuális, egyben összetett, érzékeny nyelvészeti, társadalmi és politikai problémakörrel A magyar nyelvről – nyelvpolitikai megközelítésben (1997), A magyar nyelv és az Európai Unió (2005), A magyar nyelv és helyzete (2006), a Globalizáció és anyanyelvi versenyképesség (2009) című írásai foglalkoznak behatóan. Publikációi szellemiségében mindig jelen van az a gondolat, amit példaképe, ZSIRAI MIKLÓS így fogalmazott meg: „Szeretem nyelvemet, ezt a minden előttem élt magyarnak lelkével átítatott drága örökséget, ezt a minden utánam élő magyarra átszármaztatandó szent muzsikát.”

Végezetül ünnepi köszöntőmet egy személyes hangvételi megjegyzéssel szeretném zárni. Jóllehet eltérő nyelvi közegben dolgozunk, tanítunk, kutatunk, de a közös barátunk, néhai Szabics Imrének köszönhető megismerkedésünk első pillanatától kezdve éreztem, hogy mindkettőnknek fontos anyanyelvünk szeretete, ápolása. Jenő tanár úr, akit én tisztelem és szeretetem jeléül azóta is a „Professzorom” megszólítással szoktam aposztrofálni, fiatal tanársegéd korom óta figyelte és segítette egyetemi és szakmai pályafutásomat. Egyeként én ezt mindig az „idősebb testvér” támogató, vigyázó figyelmeként, barátságaként éltem meg, és hálás voltam és vagyok is érte a mai napig. És Cicero óta tudjuk, hogy „A barátsággal sosem szabad betelni úgy, mint egyéb dolgokkal: minél régebbi, annál édesebb, miként a borból is az, amelyik kiállta az idő múlását.”

Kedves Professzorom! Szívből kívánom neked, hogy még nagyon sokáig maradj köztünk erőben, egészségben, kedvenc kutatási témáid vonzásában. Mert tudom, hogy az ezekkel való szinte napi szintű foglalkozás neked nem munka, hanem felüdülés. Isten éltesen sokáig! Ad multos annos!

BÁRDOSI VILMOS
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Celebrating Jenő Kiss' 80th birthday

Professor Jenő Kiss, Member of the Hungarian Academy of Sciences, President of the Hungarian Society of Linguistics, celebrated his 80th birthday in February 2023. The Society and its journal Magyar Nyelv wish to salute that outstanding jubilee by publishing brief personal greetings written by the three vice-presidents of the Society and an interview with Professor Kiss, written by two of his disciples. These items are followed by a book review of Jenő Kiss' latest book.

Keywords: Jenő Kiss, President of the Hungarian Society of Linguistics, the journal Magyar Nyelv.

HONTI LÁSZLÓ
Károli Gáspár Református Egyetem

HOFFMANN ISTVÁN
Debreceni Egyetem

BÁRDOSI VILMOS
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem